

kao nauku koja posvema traži put, boravi u neizvjesnosti, pa drmatičnim njenim pozicijama itd. Temeljna načela toga objektivnog morala uvijek i posvuda su valjana i jednaka, iako njihova primjena, znanje i tumačenje mogu tu i tamo upasti u neizvjesnost. Priznanjem toga reda koji Crkva tumači nema straha za razvoj moralke, niti se može reći da ona sebe traži. Našla se davno. Ona jedino primjenjuje svoja načela na nove probleme i ta rješenja oblači u suvremeno ruho. Promjena odijela ne mijenja bit čovjeka.

Mnoga se korisna gledišta nalaze i u ovom svesku. Tako L. Verrecke nalazi idejno kretanje kod Lava XIII kao pripralni stadij za II vatikanski koncil. Antropologiji posvećuje radove D. Capone, R. Koch, A. Regan, Sean O Riordan, i to sa psihološkog, biblijskog i teološkog gledišta. Na sociološko polje zalazi A. Humbert i neki drugi, dok J. Endres ispituje značenje pojma »svijet« u istoj konstituciji. T. Fornoville daje prikaz o ateizmu (u raznim oblicima, o sistematskom ateizmu i stavu Crkve prema ateizmu). B. Häring problematizira razne aspekte društvenog života Crkve, osobito u odnosu prema braku, npr. o bračnoj vjernosti, o sakramentalnosti braka, stavu Crkve prema napuštenom bračnom partneru itd.

I ovaj svezak dokazuje ozbiljno prilaženje svakom problemu. Razumije se: nije posvuda jasna ista dokazna snaga. Ne ostanješ kod svakog članka jednako uvjeren, ali nećeš ni jednomu priznati nestručnost. U svakom slučaju, preporučuje se i ova kolekcija, jer otvara široke vidike moralne problematike svakomu koji je iskreno željan znanja.

Dr J. K.

PETAR BULAT, *Crkva u malom*. Zagreb 1967, str. 296, s uvodnim riječima dra Franje kard. Sepera.

Kako unijeti kršćanski duh u one koji se spremaju na brak ili žive u braku? Ako je obitelj stanica ljudskog roda a kršćanska milost najviša vrednota, postavljanje toga pitanja i odgovor na to pitanje sadrže najbolju preporuku za ovu knjigu.

Pisac je dobro shvatio da je jedna od oznaka današnjeg mentaliteta zazor od metafizike. I zazor od suhog, legalističkog prikazivanja jednog životnog problema. Kako bi se usudili otcijepiti problem braka iz cjeline života? Iz kršćanske stvarnosti? Iz atmosfere milosti? Ali, i iz okvira zakonite ljudske naravi.

Zato je očito da je pisac tražio nadahnuće na svim ovim izvorima. I smjernice za život. Pisac ove knjige živahno i uvjerljivo, filmski zorno krstari oko jezgre obiteljske stanice. Snalazi se. Dobija se dojam da doista posjeduje spoznaju problema.

Možda bi strogi moralist na nekim mjestima želio precizniju formulaciju, npr. na str. 213, gdje pisac piše da je svaka upotreba spolne potencije radi užitka teški grijeh, — jer to za bračne drugove nije uvijek ni nužno grijeh, barem ne teški; slično na str. 155. kao da se onanizam izveden na prirodan ili umjetni način jednako tretira, a to ne bi bilo ispravno; tako ni tvrdnja na str. 293, da se kultura izgrađuje demografskim pritiskom nije po sebi odmah shvatljiva i sl.

To su periferne opaske. A koja ih knjiga ne bi zavrijedila? Ova knjiga doista obiluje pozitivnim, konstruktivnim elementima. Ona pruža svećeniku mogućnost da i poslije obavljena vjenčanja proslijedi s apostolatom riječi. Evo im lijepe uspomene, sredstva kontakta. S te strane je i preporučujem. A mislim da je pisac i želio nastaviti taj kontakt s onima koji žive u braku.

J. K.

IVO STIPIČIĆ O. P., *Die Grenzsituation des Menschen und seine Existenz, Ein Versuch ihrer Erschliessung auf Grund des Erkenntnisphänomens, Zur Wesensbestimmung des Menschen nach Thomas von Aquin, Studia Friburgensia, Neue Folge 44, Freiburg (Schweiz), 1967, 130 str.*

Riječ je o doktorskoj disertaciji prof. Stipičića (referenti: Dr N. Luyten i Dr I. Bochenski). Radi se zapravo o tumačenju filozofije sv. Tome, i to njegove koncepcije čovjeka na horizontu bitka koja se razlaže analizom čovjeka kao spoznajnog

bića. No analiza je sprovedena na »moderan« način (fenomenološkim osvjetljavanjem, ne silogističkim »dokazivanjem«) s primjenom kongenijalne terminologije jednog Heideggera (ili Jaspersa i sl.), premda glavni pojmovi, već zbog temeljnih razlika u »smjeru« filozofiranja, nisu jednostavno preuzeti nego preinterpretirani. Svrha radnje nije, naime, »Tomu pod svaku cijenu na moderan način tumačiti« (121) nego i »suvremeno razumijevanje čovjeka preko Tome bolje razumjeti« (121 s.). Prikaz se koncentrira oko dvaju temeljnih vidova Tomine antropologije, tj. shvaćanja čovjeka kao »graničnog bića« (»in confinio esse«) i kao bića koje baš zbog toga poseže u transcendentiju (ekzistencija: dalje u tekstu = egzistencija).

Prvo bismo poglavlje mogli nazvati metodičkom predvježbom, koja je potrebna da se dobije »zalet« prema centralnom naporu. Ona vrši, rekli bismo tehnički, funkciju transformatora koji međusobno prilagođuje Tomin i suvremeni filozofski jezik u njihovim historijskim konkrekcijama. Tri podnaslova: »Upit i egzistencija«, »Slikoviti karakter ljudskoga mišljenja« i »Odnos između primaoca i primljenoga« čine sadržaj toga »Grudlegendes«. Čovjek može staviti sve u pitanje, no pitanje pretpostavlja već neko znanje nečesa što se proteže u nepoznato; tu se očituje čovjekov transcendentalan (sve se stavlja u pitanje) i transcendentan (pitanje prelazi samu datost) karakter. Ista crta je prisutna u slikovitosti ljudskog mišljenja. Kao biće koje je u spoznaji vezano za osjetilnost, čovjek se služi vizuelnim prostornim modelima da bi izrekao nematerijalan sadržaj. Model, slika, primjer izražavaju u sebi nešto preko sebe. Radi se očevitno o prisutnosti višega u nižemu te se zbog toga fenomenološki analizira Tomin princip: *omne quod recipitur secundum modum recipientis recipitur* da bi se tako pripremila njegova primjena u kasnijim poglavljima.

Drugo poglavlje, »Osvjetljavanje bitnosti čovjeka na osnovi njegovih vlastitosti u izražavanju biti«, polazi od analize specifičnosti ljudske djelatnosti do određivanja esencije iz koje ta djelatnost proizlazi. Dok je životinja u svom djelovanju fik-

sirana adaptacijom na okolinu, čovjek je u stanju da vrši »različite« i »suprotne« stvari.

S obzirom na neposrednu efikasnost pojedinih organa čovjek izgleda nesavršeniji od životinje, no kao cjelina nadilazi životinju u jednoj novoj dimenziji jer posjeduje »rationem et manus«. Spoznajnom i operativnom moći, čije su bitne karakteristike njihova univerzalnost, čovjek je uvijek u stanju da pređe granice svoje neposredne datosti. On je otvoren prema svijetu i biće koje se ne može odrediti, tako da njegova »egzistencija« znači transcendentiju uopće te se ne iscrpljuje zbrojem »okolina« koje eventualno sastavljaju svijet. Otvorenost proizlazi također iz suprotnosti opće spoznaje intelekta prema spoznaji singularnog karaktera osjeta. U toj »universale-singulare« — shemi čovjek zna da se uvijek nalazi nasuprot cjelini stvarnosti u kojoj spoznaje ono pojedinačno ukoliko ga shvaća kao konkrekciju općega. *Intellectus agens* (spoznajna moć i razumijevanje istine) nosi dvostruki karakter: osvjetljavajući (»lichtend«) »phantasmata« te tako otvarajući formalno istinu i prilaz k shvaćanju bitka, i drugi: formativan, sintetički (»dichtend«) ukoliko apstrakcijom izvodi »universale« predmeta iz njegove singularne konkrekcije u fantaziji. Iluminativni karakter djelotvornog intelekta koji je »quaedam participata similitudo luminis increati« (47, nota), privlači posebni interes jer se tu pokazuje mogućnost istinite spoznaje bitka, ukoliko naime »lumen« kao sudioništvo božanskog temelja svega u redu bitka otvara u spoznaji, koja dolazi uvijek od osjetila, »egzistentnu« dimenziju, metafizički doživljaj odnosa ljudskog bića prema samom bitku. Bitak se tu ne »shvaća« unutar objekt-subjekt-scheme, dakle ne kao predmet, nego kao horizont u kojem intelektualna spoznaja već uvijek nalazi svoj predmet. Budući da je intelekt u čovjeku vrhunac njegova bića, potrebno je posebno izvršiti analizu aktivnog intelekta »principiorum« (urođenih, participiranih, formalnih instrumentalnih elemenata intelektualne spoznaje uopće) i »istinitosti« njegove spoznaje.

Prima principia su po Tomi »se-

mina quaedam omnium sequentium cognitorum«. Fenomenologijom toga modela (sjeme-biljka) osvjetljava se funkcija principa s obzirom na mnozinu tematske spoznaje, a »transcendentalnom redukcijom« te funkcije egzistentno stanje ljudskog bića ukoliko u svakoj spoznaji (kao uključena pretpostavka) fungira biće čovjeka kao biće koje transcendirira svaku predočivost predmeta pitanjem za sveobuhvatnim temeljem bića. Htjeli bismo ovdje primijetiti da bi razmatranje donijelo još više uvida da nije pošlo od shvaćanja moderne biologije nego od Tomi-
nog pojma, jer se po Tomi sjeme ne razvija u biljku, nego kao neživi instrument virtute generantis organizira materiju u živo biće.

Princip »anima humana est quoddammodo omnia« traži u spoznaji neko prilagodivanje čovjeka predmetu. To je, naravno, moguće samo na osnovi neke istovjetnosti predmeta i intelekta u sferi bitka. Zato se istina može shvatiti trostruko: kao ontička, tj. sama stvarnost bića kao temelj mogućnosti da bude predmet intelekta, drugo: *adaequatio* intelekta i predmeta i, napokon, istina kao manifestacija predmeta u intelektu.

»Značenje i domet refleksije« promatra refleksivnost i posjedovanje samoga sebe u refleksiji uspoređujući različite stupnjeve životnog akta. Čovjek spoznajom transcendirira u tuđe (u svojem slučaju u čitavu stvarnost na horizontu bitka) shvaćajući refleksijom u posjedovanju te stvarnosti samoga sebe. On je tu ne samo vrhunac prirodnog događanja nego završetak i cilj ukoliko se u čovjeku sve refleksijom posjeduje i postaje svjesnim.

I na liniji odnosa subjekt-objekt pokazuje se posebnost intelektualne spoznaje u tom što ona ne može biti »prezasićena« objektom. Toj neograničenosti stoji nasuprot granica »senzitivnosti« racionalne spoznaje; dakle opet egzistiranje.

Čovjek se bitno razlikuje od sve druge prirode svojom inteligencijom. On se ne može adekvatno definirati formulom »animal rationale«, nego svojom egzistencijom kao transcendentno-transcendentalno biće. Ona je polje napetosti između dimenzija imanencije i transcendencije svijetu.

Treće poglavlje promatra ontološki temelj principa »anima humana

est quoddammodo omnia«. U primjeru operative otvorenosti ruke (instrumentum instrumentorum) izražava se univerzalna otvorenost ljudske duše prema cjelini stvarnosti. Ta otvorenost je dvostruka; gnozeološka ukoliko duhovna funkcija intelektualne spoznaje ide prema spoznaji bitka uopće i, kao njezin temelj, ontička dimenzija čovjeka kao »mundus minor« (replika kozmosa u mikrokozmosu). Egzistiranje je u svakom spoznajnom aktu uključeno ukoliko ljudski duh obuhvaća totalnost koja je ontički u njegovu biću već integrirana te tako transcendirira.

Četvrto poglavlje, »Granična situacija čovjeka«, razlaže fenomenološki najprije pojam granice: granica kao konačnost, a u isti mah kao rub i prisutnost beskonačnosti. Prisutnost granice u spoznaji kao nemoci otvara spoznaju prisutnosti beskonačnosti; dokaz je tomu neograničena mogućnost pitanja. Takva graničnost čovjeka se, nadalje, »izrađuje« na temelju specifičnosti ljudske spoznaje (čovjek pokazuje preko sebe), na temelju savršenosti univerzuma (bića iznad čovjeka) i na osnovi reda u stvari (ritam u stupnjevima materijalnoga, kao ritam u stupnjevima spiritualnog). Graničnost se očituje i kao dvodimenzionalnost (tijelo — duh) i kao »dvofaznost« (vremenitost — vječnost) čovjeka. No graničnost se ovdje ne razumije samo kao antropološka činjenica nego kao vrata do metafizike, do razumijevanja bitka, koji napokon jedini u pravom smislu jest. Graničnost koja se razumije kao ontički temeljna karakteristika ljudske biti izražava se u egzistiranju kao znanje o samom sebi (dobiveno transcendiranjem). Egzistencija je ono što se kod čovjeka zove duh. Tako graničnost i egzistencija predstavlja samo dva aspekta jedne temeljne situacije. Ontički je temelj graničnosti sinteza kozmosa u čovjeku mikrokozmosu (ukoliko se stvari u čovjeku ograničuju) a njegova egzistencija je izvedba neizmjernosti (neograničenosti) koja baš tu situaciju (ne samo teoretski) otkriva. Kod toga se Tomi-
ni pojam »esse« pokazuje kao fundament egzistencije (participacija na svemu u ime transcendentalnosti bitka), dok graničnost (statički elemenat) fundira na poj

mu esencije koja se u individuu »ograničuje« i, kao potencijalnost, sam individuum ograničuje »Ontološki gledajući čovjek je egzistencija; ontički naprotiv, počiva njegova bit u njegovoj graničnoj situaciji, u njegovoj graničnosti (in confinio esse). (119). Tako je čovjek *animal rationale* samo kao participacija višega.

Slijedi završni pregled i, kao dodatak, kritički stav prema knjizi J. B. Metza »Christliche Anthropozentrik«, koja svojom tematikom razgraničenja antikne i kršćanske misli ulazi u autorovu problematiku.

Radnja posjeduje, moramo reći, iznenađujuću karakteristiku, koja je, usput rečeno, danas vrlo aktuel-

na potreba. Izgleda, naime, kao da se ništa nova ne kaže, a zapravo je sve novo. Tu se najbolje vidi kolika je razlika između Tomine konciznosti i izvanredne diferenciranosti i gipkosti fenomenološkog jezika i koliko se malo Tome daje (u odnosu prema mogućnostima koje krije) kad se on jednostavno citira. Tek tu se doživljava koliko Toma može biti živ i suvremen, naravno, ne kao metafizička konzerva, nego kao nosilac misaonih mogućnosti u širinu i dubinu koje se iz današnjih potreba i na današnji način mogu ostvarivati. S te strane je šteta što djelo (uostalom iz razumljivih razloga) nije na hrvatskom jeziku.

V. B.